

การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในการถ่ายทอด
การบรรเลงซอสามสาย

สุขสันต์ พ่วงกลัด

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาสารัตถศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2539

IBN 974-636-741-2

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A HISTORICAL ANALYSIS ON THE THAI WISDOM IN THE
TRANSMISSION OF PLAYING SAW SAM SAI

Mr. Suksan Pluangkald

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Education

Department of Foundations of Education

Graduate School

Chulalongkorn University

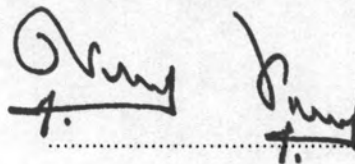
Academic Year 1996

IBN 974-636-741-2

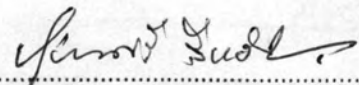
หัวข้อวิทยานิพนธ์ การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยใน
การถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย
โดย นายสุขสันต์ พ่วงกลัด
ภาควิชา สารัตถศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล

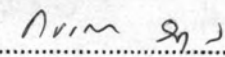

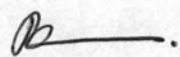
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

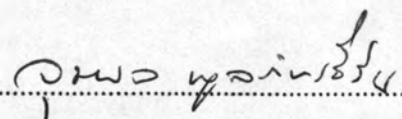

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ นายแพทย์ สุภวัฒน์ ชุตินวงศ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ประภาศรี สีหอำไพ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ณรุทธ์ สุทธจิตต์)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.จุมพล พุฒภัทรชีวิน)

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

สุขสันต์ พ่วงกลัด : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในการบรรเลงซอสามสาย
(A HISTORICAL ANALYSIS ON THE THAI WISDOM IN THE TRANSMISSION OF PLAYING “SAW SAM SAI”) อ. ที่ปรึกษา : ผศ. ดร. กรรณิการ์ สัจกุล, 301 หน้า. ISBN 974-636-741-2

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์บอกเล่า มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา กระบวนการทางภูมิปัญญาในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายของภูมิปัญญาไทยทางด้านดนตรีไทย และศึกษาประวัติศาสตร์ ประสบการณ์การเรียนรู้ทางด้านดนตรีไทย การรับการถ่ายทอด และการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายให้แก่ศิษย์

จากการวิเคราะห์กระบวนการทางภูมิปัญญา พบว่า ที่มาและแนวคิดของกระบวนการทางภูมิปัญญานี้ เกิดขึ้นจาก 1) พื้นฐานชีวิตครอบครัวและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม 2) พื้นฐานทางดนตรีที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูคนตรีหลายท่าน และ 3) คุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัว คือ ความเป็นปัญญาเลิศ (Gifted) และความถนัดเฉพาะด้าน (Talented)

จากการวิเคราะห์ การส่งสอนความรู้ของภูมิปัญญาไทยในฐานะผู้รับการถ่ายทอด พบว่า เหตุที่คณะทางบรรเลงซอสามสายทั้ง 2 ท่าน ได้รับการถ่ายทอดทักษะดนตรีหลายประเภท โดยตรงแบบ “ตัวต่อตัว” แบบลองผิดลองถูก แบบครูพักลักจำ และประสบการณ์ทางดนตรี โดยเฉพาะซอสามสาย ถือได้ว่าเป็นเลิศทางการบรรเลงเพราะได้รับการถ่ายทอดมาจากครูคนตรีไทยชั้นเยี่ยม ได้แก่ หลวงไพเราะเสียงซอ (อุน่ คุระะชีวิน) พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และนายเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล และด้วยมีคุณลักษณะพิเศษ คือ พรสวรรค์จึงสามารถซึมซับและหลอมรวมความรู้ต่าง ๆ เข้า แล้วเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ไม่มียึดติดกับคนตรีไทยคนใดเสมอเหมือน

จากการวิเคราะห์ กระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายของภูมิปัญญาไทย พบว่าการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายจะปรับผ่อนตามคุณลักษณะภายนอก คือ นิสัยใจคอ และคุณลักษณะภายใน คือ ความมุ่งมั่น ความรู้เดิม และความสามารถในการรับการถ่ายทอดของศิษย์ ด้วยวิธีการถ่ายทอดที่เป็นเฉพาะของครูทั้งทางตรง คือ บอกด้วยปากเปล่า สาธิตให้ดู และการจัดประสบการณ์ รวมทั้งการขัดเกลาถึคุณลักษณะนิสัยใจคอ และปลูกฝังคุณงามความดีไปพร้อม ๆ กับการถ่ายทอดทักษะการบรรเลงซอสามสายเพื่อให้ศิษย์ ได้เกิดการพัฒนาดังกล่าว ความสามารถ และคุณธรรม

ภาควิชา ..... สารัตถศึกษา
สาขาวิชา ..... พื้นฐานการศึกษา
ปีการศึกษา 2539

ลายมือชื่อนิสิต ..... *[Signature]*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา ..... *[Signature]*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม .....

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

C640138 : MAJOR FOUNDATIONS OF EDUCATION
KEY WORD:

THAI WISDOM / TRANSMISSION / PLAYING "SAW SAM SAI"

SUKSAN PLUANGKALD : A HISTORICAL ANALYSIS ON THE THAI WISDOM IN THE
TRANSMISSION OF PLAYING "SAW SAM SAI". THESIS ADVISOR : ASST. PROF.
KANNIGA SACHAKUL, Ph.D. 301 PP. ISBN 974-636-741-2.

This thesis is a historical research, using the narrative-historical method. The purpose is to study the intellectual process in passing on "SAW SAM SAI" performance. Moreover, the research is intended to study the life and experiences concerning the knowledge and ability in Thai classical music, and the process of transferring and teaching how to play "SAW SAM SAI" to students.

According to the analysis of intellectual process, it can be concluded that the sources of the process has to do with 1) family background and cultural environment 2) musical background that has been passed on by several musical mentors, and 3) individual characteristics, that is, gift and talent.

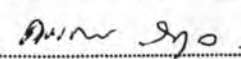
According to the analysis concerning the knowledge accumulation of Thai intellectuals as a transferee, 2 master of "SAW SAM SAI" were passed on with practices in several kinds of musical instruments, either directly (one on one) or indirectly (memorizing from somewhere and self-experimenting) Their practices, particularly in the instrument of "SAW SAM SAI" have been acknowledged as the best because it was passed on by the masters of Thai classical music, such as Luang Piror Siang Sor (Un Durayacheewin), Phrya Phumee Sewin (Jitra Jittasewi) and Thewaprasith Payyayakosol. However, talent has to be considered in the case because without it they wouldn't be able to assimilate and blend all the knowledge together to become the new and unique style of each individual musician.

According to the analysis concerning the transferal of "Saw Sam Sai" music by Thai intellectuals the transferal is flexible, depending on outer characteristics, that is, personalities and attitudes, and the inner characteristics, that is, intellectual background, intention and the ability in assimilating the knowledge. All of this by specialized methods of teaching: direct methods (oral teaching, demonstration) including attitude changing. Assimilating moral value together with passing on the "Saw Sam Sai" practices in order for students to develop both musical ability and moral values.

ภาควิชา..... สारตถศึกษา.....

ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา..... พื้นฐานการศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ปีการศึกษา..... 2535.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงด้วยความกรุณาเป็นอย่างยิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สัจกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ซึ่งท่านได้ให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ตรวจสอบ และให้กำลังใจ แก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ประกาศรี สีหอำไพ อาจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน และรองศาสตราจารย์ ดร.ณรุทธ์ สุทธจิตต์ คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ให้แก่ผู้วิจัย อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ และบรรดาสานุศิษย์ของท่านทั้งหลาย ที่กรุณาให้สัมภาษณ์และข้อความรู้ต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์แก่การวิจัยครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ม.ร.ว.ศุภวัฒน์ เกษมศรี ที่ได้กรุณาอำนวยความสะดวกในการค้นคว้าและให้คำสัมภาษณ์ ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์เดือน พาทยกุล อาจารย์จำเนียร ศรีไทยพันธุ์ อาจารย์สุดจิตต์ คุริยประณีต อาจารย์จูลทัศน์ พยายามานนท์ พระครูวามเทพมุนี ผู้ช่วยศาสตราจารย์อารดา กิระนันท์ อาจารย์พิชิต ชัยเสรี นายจ้อน ไทรวิมาน ที่กรุณาให้สัมภาษณ์และข้อความรู้ต่าง ๆ

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัยที่ให้เงินอุดหนุนการวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ห้องสมุดกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ห้องสมุดคณะครุศาสตร์ และสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แผนกเครื่องราชูปโภค สำนักพระราชวัง ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเป็นอย่างมาก

ขอขอบคุณคุณปราวณี หอมจันทร์ ที่กรุณาจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์ให้เป็นพิเศษ คุณประเสริฐ แสงเงิน และคุณปัญญวรา วัฒนโชติ ที่กรุณาจัดทำแผนภูมิลำดับการถ่ายทอดให้ นิสิตสาขาพื้นฐานการศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา และภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุกท่านซึ่งอยู่เบื้องหลังงานวิจัยเล่มนี้

ท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบระลึกถึงคุณพ่อ คุณแม่ ด้วยความเคารพรัก และขอบคุณทุกคนที่มีส่วนช่วยเหลือจนวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นผลสำเร็จ

สุขสันต์ พ่วงกลัด

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	13
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	13
ขอบเขตของการวิจัย	14
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	15
2 บทบาทและความสำคัญของซอสสามสาย	16
ร่องรอยและความเป็นมา	17
ภาพลักษณ์ทางความเชื่อและพิธีกรรมในวัฒนธรรมคนตรี	26
รูปลักษณ์และส่วนประกอบต่าง ๆ	36
กลวิธีในการสร้างสุนทรียรส	45
เอตทัคคะทางการบรรเลง และลำดับการถ่ายทอด	53
3 วิธีดำเนินการวิจัย	76

บทที่	ช หน้า
4	กระบวนการทางภูมิปัญญา:ที่มาและแนวคิด..... 88
	ภูมิหลังที่มีผลต่อกระบวนการทางภูมิปัญญาของ
	อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน 89
	พื้นฐานชีวิตครอบครัว 89
	พื้นฐานทางดนตรี 93
	ภูมิหลังที่มีผลต่อกระบวนการทางภูมิปัญญาของ
	ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ 118
	พื้นฐานชีวิตครอบครัว 118
	พื้นฐานทางดนตรี 121
	การวิเคราะห์กระบวนการทางภูมิปัญญา. 132
5	กระบวนการทางภูมิปัญญา:ในฐานะผู้รับการถ่ายทอด..... 138
	เหตุจูงใจใฝ่เรียนรู้ 139
	การแสวงหาครูและฝากตัวเป็นศิษย์ 146
	การไหว้ครู 150
	การเรียนรู้และพัฒนา 158
	บรรยากาศการเรียนรู้ 177
6	กระบวนการถ่ายทอด: ในฐานะผู้ถ่ายทอด 182
	กระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย 184
	ขั้นการรับและฝากตัวเป็นศิษย์ 184
	ขั้นการฝึกฝนทักษะและประสบการณ์ 202
	ขั้นการจัดเกลาและปลูกฝังคุณงามความดี 208
	ขั้นวัดและประเมินผล 212

บทที่	หน้า
กลวิธีในการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสาย.....	216
การถ่ายทอดโดยตรง	216
การถ่ายทอดโดยอ้อม	224
7 สรุปผล อภิปรายและข้อเสนอแนะ	227
สรุปผลการวิจัย	229
อภิปราย	245
ข้อเสนอแนะ	256
รายการอ้างอิง	257
ภาคผนวก	268
ภาคผนวก ก. จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 2 และรายงานพุทธรัตนสภา.....	269
ภาคผนวก ข. ประวัติชีวิตและผลงานของเอตทัคคะทางการ บรรเลงซอสามสาย	274
ภาคผนวก ค. พื้นฐานทางดนตรีของกลุ่มศิษย์ของเอตทัคคะทาง การบรรเลงซอสามสาย.....	284
ภาคผนวก ง. ศัพท์สังคิต	298
ประวัติผู้วิจัย	301

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ลักษณะกลุ่มตัวอย่าง “ศิษย์” ของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน	185
2	ลักษณะกลุ่มตัวอย่าง “ศิษย์” ของศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์	185
3	เหตุปัจจัยที่ผลักดันให้เลือกเรียนขอสามสายของกลุ่มตัวอย่าง “ศิษย์” ของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน	186
4	เหตุปัจจัยที่ผลักดันให้เลือกเรียนขอสามสายของกลุ่มตัวอย่าง “ศิษย์” ของศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์	187
5	การเสาะแสวงหาครูของกลุ่มตัวอย่าง “ศิษย์” ของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน.....	190
6	การเสาะแสวงหาครูของกลุ่มตัวอย่าง “ศิษย์” ของศาสตราจารย์ อุดม อรุณรัตน์	191
7	ความมุ่งหมายของการฝากตัวเป็นศิษย์ของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน.	193
8	ความมุ่งหมายของการฝากตัวเป็นศิษย์ของศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์..	194
9	พื้นฐานความรู้เดิมของกลุ่ม “ศิษย์” ของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน....	196
10	พื้นฐานความรู้เดิมของกลุ่ม “ศิษย์” ของศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์	197
11	พิธีกรรมสำหรับการรับศิษย์ของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน	200
12	พิธีกรรมสำหรับการรับศิษย์ของศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์	201
13	ระดับของทักษะทางดนตรีของกลุ่มศิษย์	202

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1 ลำดับการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายใน “สาย” หรือ “สำนัก” ของหลวงประดิษฐไพเราะ (มี คุริยางกูร)	60
2 ลำดับการถ่ายทอดใน “สาย” หรือ “สำนัก” ของพระยาธรรมสาร- นิตพิพิธภักดี (ตาด อมาตยกุล)	63
3 ลำดับการถ่ายทอดใน “สาย” หรือ “สำนัก” ของกรมหมื่นทิวากร- วงศ์ประวัติ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค	66
4 ลำดับการถ่ายทอดใน “สาย” หรือ “สำนัก” ของหม่อมสุด นุนนาค..	70
5 ลำดับการถ่ายทอดใน “สาย” หรือ “สำนัก” ของหลวงไพเราะ- เสียงซอ (อุ่น คุรุษะชีวิน)	74
6 โครงสร้างแห่งภูมิปัญญาของอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน	117
7 โครงสร้างแห่งภูมิปัญญาของศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์	131
8 โครงสร้างของที่มาและแนวคิดของกระบวนการทางภูมิปัญญา	137